

נסרים וכללי פסיקה

עמיחי הלוי

- א. מבוא
- ב. הסוגיה בגמרא
- ג. פסיקת הראשונים לפי כללי הפסיקה
- ד. נפקא מינה: תקרה שאין עליה מעזיבה
- ה. סיכום

א. מבוא

בפרק הראשון של מסכת סוכה דנה הגמרא בדיני כשרות הסוכה. המשנה (א, ד) מפרטת את גדרי הכשרות של הסכך: "וכל דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ מסככין בו".

בימי קדם, טרם החל השימוש בלבנים ורעפים לבניית תקרות, היו בונים את התקרות מנסרים, כלומר קורות עץ שאותן היו מחברים במסמרים וטחים בטיט. חכמים תיקנו שאסור לשבת תחת סוכה שהסכך שלה עשוי מנסרים, גם כאשר הם לא מחוברים בטיט, ומצד שורת הדין כשרים לסיכוך. הטעם לכך הוא שמא יאמר אדם 'מה לי הכא מה לי התם', כלומר לא יהיה הבדל מבחינת האדם בין ישיבה תחת הנסרים לבין ישיבה בתוך ביתו, שאינו כשר לסוכה, וכתוצאה מכך יבוא לשבת בתוך ביתו.

במאמר נדון בגזרה זו, הידועה בשם 'גזרת תקרה' – בשאלה האם ובאיזה היקף גזרו על ישיבה תחת נסרים משום גזרה שמא יבוא לשבת תחת תקרה. אולם למסקנה, מסכימים הראשונים שלהלכה אסור לשבת תחת נסרים הרחבים מארבעה טפחים, אך ישנן שתי דרכים להגיע למסקנה זו. במאמר נבחן כיצד השפיעה הדרך שבאמצעותה הגיעו הראשונים למסקנה על פסיקת ההלכה במחלוקת בסוגיה אחרת.

ב. הסוגיה בגמרא

במשנה מובאת מחלוקת בין רבי מאיר לרבי יהודה:

מסככין בנסרים דברי רבי יהודה, ורבי מאיר אוסר. נתן עליה נסר שהוא רחב ארבעה טפחים – כשרה, ובלבד שלא יישן תחתיו.

(משנה סוכה א, ו)

בגמרא (יד, א) נחלקים רב ושמואל בביאור המחלוקת:

- רב מסביר שמחלוקתם היא בנסרים הגדולים מארבעה טפחים: רבי מאיר פוסל משום גזרת תקרה, ואילו רבי יהודה אינו גוזר גזרת תקרה מכשיר, ולשיטתו יוצא

שאפשר לסכך בנסר אחד גדול על כל הסוכה. אולם, כאשר סיכך בנסרים הקטנים מארבעה טפחים שניהם מסכימים שהסוכה כשרה.

- שמואל סובר שרבי יהודה ורבי מאיר חולקים בנסרים שגודלם בין שלושה לארבעה טפחים. לשיטתו, שניהם מודים שישנה גזרת תקרה, ולכן נסרים מעל ארבעה טפחים פוסלים את הסוכה. אמנם נחלקו בהיקפה של גזרה זו: רבי מאיר גוזר גזרת תקרה כאשר מדובר בשיעור שלא ניתן להכשירו על ידי לבוד, ולכן פוסל כאשר הנסרים ארוכים משלושה טפחים; לעומתו, רבי יהודה מכשיר עד שיעור ארבעה טפחים, ורק מעל שיעור זה, שהוא שיעור מקום (רש"י ד"ה שיעור מקום: "שאינ רשות בפחות מארבעה טפחים") הוא גוזר גזרת תקרה ופוסל. במקרה של נסרים הקצרים משלשה טפחים שניהם מכשירים.

בהמשך הסוגיה הגמרא מביאה ברייתא המסבירה את המחלוקת כשיטת שמואל וברייתא המבארת כדברי רב.

לאחר מכן מובא בגמרא ספק מה הדין כאשר "הפכך על צידיהן", כלומר כאשר אדם לוקח נסרים הגדולים מהשיעור המותר, אך מניחם על הצד הצר, כך שהם יהיו פחותים מהשיעור הפוסל. רב נחמן פוסק שנסרים אלו פסולים כי "נעשו כשיפודים של מתכת", כלומר משום שאותם נסרים גדולים מהשיעור המותר הם נחשבים כפסולים לכל דבר ועניין, ללא תלות בזווית שבה מניחם.

ג. פסיקת הראשונים לפי כללי הפסיקה

ניתן לראות שפסיקת רב נחמן בסוף הסוגיה לגבי 'הפכך על צידיהן' אינה תואמת לשיטת רבי יהודה כפי שהוסברה בידי רב. כיוון שלפי שיטת רב, רבי יהודה מכשיר גם בנסר ארוך מארבעה טפחים, אין שיעור שפוסל בנסרים כלל. לכן, כאשר 'הפכך על צידיהן' הסוכה אמורה להיות כשרה.

ישנו כלל שבמחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה (עירובין מו, ב). לכן, כיוון שמסקנת הגמרא אינה מתאימה לשיטת רבי יהודה לפי הסבר רב, משמע שצריך לקבל את הסברו של שמואל, שלשיטתו בביאור המחלוקת מסקנת הגמרא מתאימה לדעת רבי יהודה. כך מוכיחים תוספות (יד, ב ד"ה הפכך על צידיהן) שמסקנת הגמרא היא כשמואל במחלוקתו עם רב, ולפי הכלל שהזכרנו – כשיטת רבי יהודה לפי הסברו של שמואל¹.

1. אמנם לא חייבים לקבל את הוכחת תוספות שיש לפסוק כשמואל, כיוון שאת הספק ב'הפכך על צידיהן' ניתן להסביר גם לפי רב, לפי שיטתו של רבי מאיר, שפוסל כאשר הנסרים גדולים מארבעה טפחים.

כך פוסק הרי"ף (ז, ב): "והלכתא כשמואל דהא רב פפא כוותיה ס"ל ועוד דסוגיא דשמעתין כוותיה אזלא".

גם הרמב"ם בפירושו המשנה מסביר את המחלוקת כשמואל, ופוסק כרבי יהודה:

[...] אבל אם היה ברוחב אותן הלוחות פחות מארבעה ויותר על שלשה בזה נחלקו ר' יהודה ור' מאיר. ר' יהודה מתיר לסכך בהן שהרי הן פחות מארבעה ואין בהן שעור מקום, ור' מאיר אוסר מפני שהם יותר על שלשה טפחים ויצאו מתורת לבוד. והלכה כר' יהודה.

(פירושו המשנה סוכה א, ו)

הצגנו לעיל את הכלל שבמחלוקת בין רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה. לעומת זאת ישנו כלל אחר ש"הלכה כרבי מאיר בגזרותיו" (עירובין מז, א), כלומר מקומות שרבי מאיר גזור דבר – הלכה כמותו. יוצא אם כן שלפי שמואל, הסובר שהמחלוקת היא בנסרים שרוחבם בין שלושה לארבעה טפחים, גם רבי מאיר וגם רבי יהודה סוברים שיש גזרת תקרה, והם חולקים בגודל הנסר שממנו יש לגזור, ולפי הכלל הראשון שהזכרנו – הלכה כרבי יהודה. אבל לפי רב, הסובר שהמחלוקת היא בנסרים הגדולים מארבעה טפחים, יוצא שרבי יהודה לא גזור גזרת תקרה בכלל (אלא מכשיר בכל גודל), ואם כך יוצא שרק רבי מאיר גזור גזרת תקרה, ולפי הכלל שאמרנו – הלכה כמותו בגזרותיו. כך פוסק הריטב"א (יד, א ד"ה אתמר הפכן על צדיהן), ומוסיף שכלל הוא שבמחלוקת רב ושמואל הלכה כרב באיסורים, ולכן למסקנה אומר הריטב"א שהלכה כרבי מאיר לפי הסברו של רב.

אם כך יוצא שלפי הדעה הראשונה שהצגנו (תוספות, רי"ף, רמב"ם ועוד) יש לפסוק כרבי יהודה לפי שמואל, ולפי הדעה השנייה (ריטב"א) הלכה כרבי מאיר לפי הסבר רב. בין כך ובין כך, עולה שהמסקנה היא שאסור לסכך בנסרים הגדולים מארבעה טפחים, ומותר בקטנים מכך, ואין מחלוקת בין שתי האפשרויות לעניין ההלכה למעשה בסוגיה זו. אף על פי כן, נראה שיש למחלוקת כמי נפסק השלכה למעשה, הבאה לידי ביטוי בסוגיה הבאה.

ד. נפקא מינה: תקרה שאין עליה מעזיבה

בשביל לעמוד על הנפקא מינה בין שתי השיטות – נעייץ בסוגיה המופיעה בהמשך הגמרא:

תקרה שאין עליה מעזיבה, רבי יהודה אומר: בית שמאי אומרים: מפקפק [כלומר להוציא אותם מהקיבוע במסמרים ולהזיז אותם קצת – ע"ה], ונוטל אחת מבינתים [כלומר ליטול כל נסר שני – ע"ה], ובית הלל אומרים: מפקפק או נוטל אחת מבינתים. רבי מאיר אומר: נוטל אחת מבינתים, ואינו מפקפק.

(משנה סוכה א, ז)

מחלוקת התנאים במשנה היא בתקרה (של עצים, כמו שהיה בזמנם) שאין בה טיט שמחבר בין הנסרים. השאלה במחלוקת היא איך מכשירים תקרה כזאת, שהרי יש בה בעיה של

'תעשה ולא מן העשוי'. לפי רבי יהודה נחלקו בית שמאי ובית הלל – בית שמאי אומרים שצריך גם לפקפק וגם ליטול אחת מבינתיים, ובית הלל אומרים שמספיק או לפקפק או ליטול אחת מבינתיים. רבי מאיר חולק על רבי יהודה ואומר שבית הלל מסכימים לבית שמאי בעניין זה שצריך דווקא ליטול אחת מבינתיים².

הגמרא דנה מה שורש המחלוקת בין רבי מאיר לבין רבי יהודה במשנה זו, ביחס למחלוקתם במשנה הקודמת:

[...] אלא, על כרחך רישא פליגי בגזרת תקרה וסיפא פליגי בגזרת תקרה, ואפליגי בתרתי זימני למה לי? סיפא רבי יהודה דקא אמר ליה לרבי מאיר. אמאי קא אסרת בנסרים – משום גזרת תקרה, האי סברא לבית שמאי הוא דאית להו, ובית הלל לא גזרי! ואמר רבי מאיר: לא נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר זה. הניחא לרב, דאמר מחלוקת בשיש בהן ארבעה, דרבי מאיר אית ליה גזרת תקרה ורבי יהודה לית ליה גזרת תקרה. אלא לשמואל, דאמר בשאין בהן ארבעה מחלוקת, אבל יש בהן ארבעה דברי הכל פסולה – סיפא במאי פליגי? – בביטולי תקרה קא מיפלגי, מר סבר: בטלה בהכי, ומר סבר: בהכי לא בטלה.

(סוכה טו, א)

הגמרא מסבירה שלפי רב המחלוקת בין התנאים גם כאן היא בגזרת תקרה, ומדובר בהמשך של המחלוקת הקודמת: רבי יהודה מקשה על רבי מאיר שסברתו שיש לגזור גזרת תקרה היא כשיטת בית שמאי, הדורשים ליטול את אחת הקורות מתקרה הבנויה כבר לאור הגזרה, אבל לדעת בית הלל – כלל לא צריך לגזור. רבי מאיר משיב שדעתו מתאימה גם לשיטת בית הלל, כיוון שלשיטתו בית הלל מודים לבית שמאי שצריך לגזור גזרת תקרה.

לעומת זאת, לפי שמואל המחלוקת במשנה הקודמת היא בגזרת תקרה (מהו גודל הנסר שעליו גזרו), ואילו המחלוקת במשנה הזאת היא ב'ביטולי תקרה' – כלומר מה צריך לעשות כדי 'לבטל' תקרה שכבר קיימת ולהפוך אותה לסכך כשר. לפי רבי יהודה נחלקו בית שמאי ובית הלל – לדעת בית שמאי נדרש ליטול קורה אחת מבינתיים, ולדעת בית הלל ניתן אף לפקפק. לפי רבי מאיר, בית הלל מסכימים עם בית שמאי, וצריך דווקא ליטול קורה אחת מבינתיים.

הריטב"א (יד, ב ד"ה אתמר הפכן על צדיהן) מסביר שהפסיקה במחלוקת לגבי נסרים כרב או כשמואל שווה גם לפסיקה בסוגיה זו – הפוסק כרב בנסרים, יפסוק כרב גם בזו, וכך גם הפוסק כשמואל. למסקנה זו ישנה השלכה למעשה.

2. הגמרא (טו, א) מסבירה שלדעת בית שמאי הפקפוק אינו מועיל, ובין אם פקפק ובין אם לאו – צריך ליטול אחת מבינתיים.

אם נפסוק כשמואל בשתי הסוגיות יוצא שבמחלוקת הראשונה על שיעור גזרת תקרה הלכה כרבי יהודה (רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה), וגזרים גזרת תקרה רק מארבעה טפחים ומעלה, כיוון שנסר מעל ארבעה טפחים נחשב מקום חשוב. במחלוקת השנייה הלכה כרבי יהודה בדעת בית הלל, ומספיק לפקפק או ליטול אחת מבינתיים על מנת לבטל את התקרה. וכך כותב הרמב"ם בפירושו המשנה:

[...] ובית שמאי אומרים אף על פי שפקפק נטל אחת מבנתים לפי שהם סוברים שאין בטול תקרה אלא בנטילת אחת מבנתים. ור' יהודה אומר שבית הלל סוברים שבאחת משתי פעולות אלו יהיה בטול תקרה. ור' מאיר אומר שבית שמאי ובית הלל מודים שבטול תקרה אינו אלא בנטילת אחת מבנתים. **והלכה כר' יהודה כמו שקבל בדעת בית הלל.**

(פירושו המשנה סוכה א, ז)

וכך פוסק הרמב"ם גם בהלכות:

תקרה שאין עליה מעזיבה, שהיא הטיט והאבנים, אלא נסרים תקועים בלבד, הרי זו פסולה, שהרי לא נעשו לשם סוכה אלא לשם בית. **לפיכך אם פקפק הנסרים והניד המסמרים לשם סוכה, הרי זו כשרה, ובלבד שלא יהיה בכל נסר רוחב ארבעה טפחים. וכן, אם נטל אחד מבנתים והניח במקומו סכך כשר לשם סוכה, הרי זה כשר.**

(רמב"ם סוכה ה, ח)

לעומת זאת, הריטב"א פסק כשיטת רב בשתי הסוגיות. על כן, הלכה כרבי מאיר לפי רב בסוגיה הראשונה (לפי הכלל הלכה כרבי מאיר בגזרותיו), וכן פוסק כרבי מאיר גם בסוגיה זו. לפי זה, כדי לצאת מחשש 'תעשה ולא מן העשוי' צריך דווקא ליטול אחת מבינתיים, ולא מספיק לפקפק. וכך כותב הריטב"א:

[...] וגזר רבי מאיר בתרווייהו משום גזרת תקרה נסרים כשיש בהם ארבעה ותקרה אפילו בפחות, וקיימא לן כרבי מאיר בגזרותיו וכסברא דרב כדכתיבנא, ומינה נמי הלכתא כרבי מאיר דבטולי תקרה לא סגי לה אלא בנוטל אחת מבנתים אבל לא במפקק.

(ריטב"א סוכה טו, א ד"ה וכיון שכן)

ה. סיכום

במאמר עסקנו בגזרת תקרה, בסיכוך בנסרים ובהשלכות של פסיקת ההלכה של הראשונים על תקרה שאין עליה מעזיבה. ראינו שהראשונים מסכימים שמותר לסכך בנסרים רק עד ארבעה טפחים, אך הדרך למסקנה שונה בין ראשון לראשון. אפשר היה לפסוק כדברי

שמואל בשיטת רבי יהודה או כדברי רב בשיטת רבי מאיר – ולהגיע לאותה תוצאה, שאסור לסכך בנסרים הגדולים מארבעה טפחים.

הראינו שיש נפקא מינה בין שתי דרכי הפסיקה. הדרך להכשיר תקרה שאין עליה מעזיבה לסוכה תלויה בדרך הפסיקה. לדעת הראשונים שפסקו כשמואל בשיטת רבי יהודה, ישנה בעיה של 'תעשה ולא מן העשוי' בלבד. לכן, מספיק לפקפק או ליטול קורה אחת מבינתיים, כמו שרבי יהודה מבאר בדעת בית הלל. לעומתם, לדעת הראשונים שפסקו כרב בשיטת רבי מאיר ישנן שתי בעיות שמתקיימות בתקרה שאין עליה מעזיבה – 'תעשה ולא מן העשוי' וגזרת תקרה. לכן על מנת להכשיר את התקרה לסיכוך, יהיה צריך דווקא ליטול קורה אחת מבינתיים ופקפוק לא יועיל, כמו שרבי מאיר עונה לרבי יהודה במשנה (א, ז).